

ՔՆՆԱԴԱՆԱՍԿԱՆ**ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՔՆՆԱԴԱՍՈՒԹԵԱՆ****ԵՐԵՔ ՍԻՒՆԵՐԸ****BRUNETIÈRE-ի****ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԸՄԲԻՆՈՒՄՆԵՐԸ**

Քննադատութեան պարտականութիւնն է անկասկած բացատրել զբաղական երկերը. բայց անով չի վերջանար գործը: Ուրիշ կարեւոր պարտաւորութիւն մըն ալ ունի՝ դասել երկերը, զանոնք բացատրել ետք:

Այս գաղափարին փորձած է Brunetière, զայն կը բացատրէ պնդումով, և յաճախ կ'անդադանայ անոր: Ձինք չատ ճշշելու պէտք չկայ որպէսզի հաստատէ հարկը, քննադատին համար, ինքզինք չուրանալով, դատաստան ընելու իր իրաւասութեան ենթակուած երկերուն վրայ. «քննադատելը միշտ դատաստան մը ընել է»: Ահա՛ կէտ մը որուն վրայ Brunetière մնաց միշտ անդրդուելի:

Ո՞րն է հիմը այս հրամայական հարկին, և ո՞րն է արդիւնքը, որուն կը յանգին ենթակուելով անոր: Ինչո՞ւ քննադատը պիտի չորդեգրէր անվրդով հետաքրքրութիւնը բնագէտին, որ կը խօսի նոյն անվատումով կեանքին ամենէն նախնական ձեւերուն մասին ինչպէս ամենէն բարդեալուն, և անոնց մասին որոնք կը ծառայեն մարդուն բարեկեցութեան ինչպէս անոնց մասին որոնք փնտսակար հն մարդուն:

Դատելու պարտաւորութիւնը կը պարտադրուի, քննադատութեան մէջ, բազմաթիւ պատճառներով:

Նախ՝ սխալ է պնդել թէ դատումը վտարուած է բնական գիտութեանց կալուածէն: Բնական գիտութեանց մէջ չեն զբաղիր, հիշք է, գեղեցկութեամբ կամ տգեղութեամբը ուսումնասիրուած բոյանքուն և կենդանիներուն. ոչ ալ հաշուի կ'առնեն անոնց բարութիւնը կամ աստիճանը անոնց փնտսակարութեան, չարութեան. բայց գիտութեան նպատակներէն

մին դասուորումն է. և ի՞նչ ալ ըլլայ չափանիշը այս դասակարման, անվիճելի է որ տեսակ մը ուրիշ տեսակէն բարձր յայտարարելու իրողութեան մէջ դատում մը ծածկուած է անուրանալիօրէն:

Բայց զբաղական գործերը կենդանական և բուսական կեանքին ձեւերէն աւելի՛ բան մըն են: Անոնք՝ տեսանք, նշաններ կամ վաւերաթուղթեր են, որոնք կը յայտնեն, իրենց հեղինակներուն հոգեվիճակին հետ, կերպարանքները քաղաքակրթութեան և ընկերութեան ուր լոյս տեսան: Իրրե նշաններ նոյն իսկ, կը պարտադրուի աստիճանաւորութիւն մը որ հաշուի կ'առնէ առաւել կամ նուազ մեծ ճոխութիւնը այս նշաններուն իմաստին, անոնց պայծառութիւնը, անոնց արտայայտութեան աստիճանը, — և հետեւաբար՝ դատում մը:

Եւ նոյն այս զբաղական գործերը հոգեվիճակի մը յայտնիչ վաւերաթուղթերէն, բնական կեանքին ձեւերէն աւելի՛ բան մըն են. ամէն բանէ առաջ արուեստի գործեր են: Իրրե այդ, նախ իրենց յօրինումին իշխեցին խորհրդաւոր կարգ մը օրէնքներ: Իրենց արժէքը կախում ունի որով պայմաններէ: Քննադատութեան յստակ նպատակն է հաստատել այս արժէքը՝ մասնաւոր միջոցներով զորս պիտի ճշգործենք: Առ այժմ, կարեւոր է նկատել սա յառաջագիրը՝ «քերթուած մը քերթուած է» ամէն բանէ առաջ, և զայն մոռնալով, քննադատութիւնը՝ որ ձեռնպահ պիտի մնար գտնելէ, պիտի զազդէր քննադատութիւն ըլլալէ, ըլլալու համար պատմութիւն կամ հոգեբանութիւն»: Արժանի ըլլալու համար իր անուին քննադատութիւնը պարտի ըլլալ գնահատութիւն մը զբաղական գործին գեղեցկութեան, վտարելու տպաւորալիքին տակ պարուեստէն արուեստին իսկ գաղափարը»:

Հարկ է գիտնալ թէ ո՞ր սկզբունքները պիտի առաջնորդեն քննադատին իր դատումի գիւտին և արտայայտումին մէջ: Իր ճաշակին նախընտրութիւններով չ'առաջնորդուիր, չ'ի՞նքնբուծուած իր քննախնդրութիւններուն արձագանքը. իր նախապաշարութեանով չ'ի՞ գինուիր: Վտանգն իրական է, բայց ոչ անյաղթելի: Կարելի եղածին չափ զգուշանալու համար անկէ, Brunetière կը կարծէ թէ բաւ է հաշուի առնել նախ

ա՛յն ինչ որ կրնար կոչուիլ, քննադատուած թեան մէջ ինչպէս գիտութեան մէջ, ասե՛ծ նախան equation: Անհրաժեշտ է տակաւին որ քննադատը գիտնայ զո՞նք իր նախադրութիւնները, և կարող ըլլայ արտասանել ի նպատակ այն բանին զոր, անձնապէս ճաշակելու անկարող պիտի ըլլար ինք: Հարկ կարու է վերջապէս ունենալ կայուն էափանիւ մը որ թոյլատրէ կրթարկելու միաձե կերպով նոյն սկզբունքները արուեստի ոեւէ գործի: Ասարկայականութիւնն այս գիտով է: Իր խառնուածքին մղուածներն իբր ուղեցոյց առնող զատուաւրը գրեթէ միշտ սխալելու վտանգին տակին է: Օրինազարք մը հարկաւոր է: Եւ իր որոշումները պիտի արժեն անկասկած իր վճիռին յօդուածներուն արժէքով: Բայց զո՞նք կարելի չէ իրեն վերագրել նախընտրած ըլլալ իր զգայաբանքին խորհուրդները՝ օրէնքին անստան հրամաններուն:

Brunetière. ն առաջնորդող գեղագիտական սկզբունքները յարաբերաբար քիչ են. մեծ առաւելութիւն մըն է այս: Փորձենք սահմանել զանոնք:

Բանի որ գրականութեան և արուեստի գործերը բնութեան նմանողութիւն մըն են, և, այն գործերը որոնք բնութենէն կը հեռանան և զայն կը զինեն կ'ոնցնին՝ կը կատարուին օգտագործելով գարձեալ բնութեան միջոցները, գործերուն գեղեցկութիւնը պիտի գատուի կատարելութեամբն այս նմանողութեան: Արուեստագէտը պէտք չէ փորձէ գեղեցկացնել կամ տղեզցնել բնութիւնը, զայն չի ձեւապեղծելու համար. ոչ ալ տալու է աստիական ընդօրինակութիւնը իրականին: Արուեստի և երեւակայութեան գործերուն կերպան եղող այս կրկանութեան, այս տարածմ նիւթին ձեւ մը տալ է արուեստին իմաստը, նպատակն ու վախճանը: Պէտք է տակաւին որ արուեստագէտն անոր հաղորդէ այլու՝ զուտ ա՛յն կարողութիւնը որուն ազբաբն է իր անցամաքելի սիրտը: Եւ վերջապէս, բնութեան՝ արուեստագէտին ներկայացուցած գնապան տարբերուն մէջէն պէտք է կատարել ընտրութիւն մը, ընել զտուտ մը, վառնիլ այդպէսով կարելի է իրերէն արտասանել աստեղծ պարունակած թաքուն գեղեցկութիւնը:

Բնութիւնն այսպէս նմանցնելով, ճը՛

մարտապէս գեղեցիկ երկեր կը ստանան մարդիկ: Գործերուն գեղեցկութիւնը կը չափուի ճշգրտօրէն, ոչ այն ձեւով որով արուեստագէտը գիտակցօրէն և շանադիր հետեւած է այս կանոններուն, այլ ինքնեկ և ակամայ յաջողութեամբով: Որովհետեւ այս կանոնները միջոց մը կուտան կատարելուն զհանուր գասաւորում մը գրական գանազան երկերուն միջև, անոնց պարունակած անգիտակից շանքին աստիճանին համեմատ:

Բայց բնութիւնը լա՛ւ նմանցնելու բաւոր պայմանները յարգած երկերն անպուշտակ կը մնան. անոնց մասին կարելի է ըսել, առանց չափաւորութեան, թէ կը կազմեն աշխարհ մը աւելի՛ ճշմարիտ քան պատմութեան կամ բնութեան աշխարհը:

Հազիւ պէտք է գիտել տալ որ Brunetière, մնալով հանդիմա՛ Արուեստ Քերթնականի ինքնակին աւանգուածութեան մէջ, պիտի ըրէ բնութենէն մեկնելու հարկին վերայ, արուեստի ստեղծագործութեան մէջ, կը գատուի սակայն անկէ, բնութիւն բաւին իր վերագրած աւելի լայն իմաստով և աւելի խորունկ վերլուծումով յատուկ միջոցներու քրոնիկա՛ համար զայն:

Ի՞նչ գրգայատնականերով ռարմն այս բնապաշտ գեղագէտը պայքարեցաւ ա՛յդ քան յամառութեամբ բնապաշտ վիպականներուն գէ՛մ որոնք նոյն վարդապետութեան հետեւողներ կը թուին ըլլալ:

Որովհետեւ ասոնք, գլուխ ունենալով Zola-ն, կ'ուզէին տեսնել, արուեստագէտին գիտողութեան յանձնուած իրականութեան լայնածաւալ կաւաւածին մէջ, մի միայն հասարակ, գոհնիկ և ամօթալի ժառերը կեանքին, որովհետեւ կամաւոր և կամայաւ կան կերպով օեղմերով իրենց տեսողութեան գաշտը, հասարակացած և գոհեկացած են իրենց արուեստին միջոցեւրը, և փոխանակ կեանքին ընծայման՝ աւնոյ ծաղկանկարն է որ արտադրած են. որովհետեւ, վերջապէս, էջին ծծած: օրինակ, անգլիացի բնապաշտներուն պէս և մարդկային իրանդապաշտներին կաթը. ու ա՛յդ՝ զանոնք կարծաւորաբար կը դարձնէր իրենց նկարագրած տառապանքներուն նկատմամբ, և հեղինո՞ղ մարդուն թշուառութեան տեղ ստանին առջև: Այս պատճառներէն առաջ ինները գեղագիտական են. երրորդը կը

պատկանի որոշ բարոյական շմբոճումներին՝ գրականությունն և արուեստագետին դերին՝ Զարմանուի չէ ուրեմն որ Brunetiere պայքարած ըլլայ բնապաշտութեան դէմ, որովհետեւ, եթէ իր քննադատութիւնը կը ներշնչուի այն սկզբունքէն որմէ ներշնչւած են Zola-ի և իր ընկերներուն վէպերը, կը տարբերի սակայն ածոցմէ, զայն հասկնալու և կիրարկելու կերպով:

Brunetiere-ի գեղագիտութեան ուրիշ մէկ սկզբունքն է ա՛յն որ կարելի պիտի ըլլա՞ր տարագել՝ ըսելով՝ «գրական գործի մը արժէքը կը չափուի բացարձակին քանակութեամբ զոր կ'արտայայտէ և կը ցոյցնէ ան»։ Այս սկզբունքին կարելի է տալ միուսութեան սկզբունք անունը:

Երբ գրական գործի մը բաղկացուցիչ գանգաւան տարրերուն միջև ամբողջական համաձայնութիւն մը ըլլայ, պէտք է ըսել թէ յարգուած է միութեան սկզբունքը:

Գործի մը արժէքը կը չափուի համաձայնութեան աստիճանով ճիշդ զինք բաղկացող բոլոր տարրերուն, և որոնց աջակցութիւնը կը նպաստէ անոր օպաւորութեան։ Երբ այս օպաւորութիւնը վերջնական է, երբ տարրերու համաձայնութիւնը կատարեալ՝ գործը բարձրորէն կը համապատասխանէ ստեղծագործ արուեստագէտին մտադրութիւններուն, ան կը պարունակէ իր շրջանակին մէջ, և յաւել, ընծայուի մարդկային հոգիին մէկ երեսին, բացարձակ ձեւի մը տակ:

Աւելի լաւ պիտի հասկնանք Brunetiere-ի միտքը եթէ դիմենք, այս տեսութիւնը պատկերապարզելու համար, իր ընտրած օրինակներուն։ Ենչո՞ւ Molière-ի Tartufe-ը, կամ Racine-ի, Phèdre-ը կամ Corneille-ի Polyeucte-ը ա՛յդքան բարձր դասուած են Փրանսական թատրոնի պատմութեան և արամական երկերու աստիճանագրութեան մէջ։ Որովհետեւ, կրօնական կեղծիքը, ոճ-բային սէրը, մարտիրոսութեան ծայրուր չընծայուեցան երբեք՝ աւելի անհատական և աւելի ընդհանուր գիծերու տակ միանգամայն։ Որովհետեւ միջոցները երբեք աւելի լաւ յարմարած չէին անոնց վախճանին, ոճը՝ հրայքներու բնութեան, կամ գործին բնոյթը՝ նիւթին»։ Այս նոյն միութիւնը՝ յայտնուող՝ բանաստեղծին կողմէ գործադրուած միջոցներուն և անոր ար-

տադրութեան տարրերուն կատարեալ համաձայնութենէն, կուտայ զին ու անբաղ-դատելի արժէք Manon Lescaut-ի, «բացարձակ սիրոյ կատարեալ նկար», կամ Eugénie Grandet-ի ուր կը սքանչանանք «բացարձակ ազահութեան» նկարին վրայ:

Կրնանք վճռապէս հաստատել թէ Brunetiere կ'արտայայտէ հոս, լաւագոյնս հիմնաւորուած գեղագիտական սկզբունքներէն մին, քանի որ ան կը գտնուի հիմին՝ գրեթէ բոլոր տեսութեանց՝ գեղեցիկին բացատրութեան համար կառուցուած։ Պարտինք դիտել սակայն որ չէ տուած այս սկզբունքին կարելի ընդլայնումը, և մանաւանդ, չէ ըրած միշտ սպասելի խնամով իր մտքին պատմական դարձուածքէն, բարոյագէտի իր հոգէն, եղափոխական իր ձգտումներէն:

Ուեւերու զատորոշումը կը կազմէ Brunetiere-ի գեղագիտական երրորդ սկզբունքը։ Ինչպէս որ արուեստները իր տարրերին իրարմէ, ոչ միայն իրենց յատուկ նիւթերու բնութեամբ, այլ նաեւ զգայարանքներով որոնց կ'ուղղուին անոնք և իրենց արտադրած յուզումին յատկութեամբ, այնպէս ալ իւրաքանչիւր արուեստի գիրկը կան սեռեր զորս զանազանել կարելու է։ Կոս ալ զատորոշումը կը հիմնուի գործադրուած տարրերու բնութեան վրայ, ինչպէս նաեւ արուեստագէտին կողմէ ըրած հոգեկան զապանակներուն տարբերութեան վրայ։ Այսպէս, պէտք է շփոթել բանաստեղծութիւնը արձակին հետ, և բանաստեղծութեան մէջ՝ գիւցաղնական սեռը թատերականին կամ քննադատականին հետ։ Միայն ա՛յն բանաստեղծ է որ, ըստ բանին սկզբնական իմաստին, կը յաջողի ըստեղծել էականեր որոնք կ'ապրին յատուկ կեանք մը անկախ իրենց հեղինակէն։ Կամ, այլ եղբերով, բանաստեղծն ա՛յն է որ, անանձնականութեան ճիգով մը, կուտայ առարկայական կեանք մը իր երեւալայնութեան ստեղծագործութիւններուն։ Այնչափով որ արուեստագէտը կը յաջողի անդէմ ստեղծագործութեան այս ճիգին մէջ, իր երկը ինչի իսկ կը դասուի առաւել կամ նուազ բարձր աստիճանագրումով արուեստագիտական արտադրութեանց սեռի մը մէջ։ Աւելի կարեւորութիւն տալու ենք —

հաւասար տաղանդով — դիւցազներգութեան մը կամ վէպի մը՝ քան քաներգի մը (madrigal), ողբերգութեան մը՝ քան նամակի մը (Épître), և քնարական պոէմայի մը՝ քան պարսաւագրութեան մը (Épigramme)։

Brunetière լի ու լի իրաւունք ունեցաւ յայտարարելու սեռերու զատորոշումը և գերակայութիւնը ոմանց յարաբերաբար միւսներուն, մանաւանդ անանկ ժամանակ մը ուր մեծ փորձութեան տակն էին մարդիկ, ոչ միայն զանց ընելու այս զատորոշումը այլ կամաւորապէս չփոթելի արեւակն ու քերթուածը, վէպն ու իմաստասիրութիւնը, արտակարգ դիւրութեան համար որ այս շփոթութիւնը կը ներկայացնէ սկարգրագէտներուն։ Չափէն աւելի չէ՞ պնդած այդ մասին։ Սեռերու զատորոշումը միշտ և ամենուրեք հարկաւոր է։ Ձի կամ, ընդհակառակը, ժամանակաշրջաններ որոնց վրդովումն ու եռեփը նշաններ են խոստովանելով յղի նորոգումի մը, և որոնց ձգտումը սեռերու շփոթանքին և գրականութեան շփոթութեան, ցուցիչ մըն են կատարուող ձեւափոխութեան մը և որմէ ապագան պիտի կրէ հետքը։ Առանց լուծել ուղեւու հարցը, զոհանալը ղնելով կասկածը։ Բայց նկատենք միեւնոյն առան, որ ամէն գրականութեան փայլուն շրջանները կը համապատասխանեն սեռերը յստակ կերպով զատորոշելու հակումին, և մօտենալու, անոնց իւրաքանչիւրին մէջ, իր կատարելութեան իտէալին։ Մե ընկատենք վերջապէս որ հաստատումովը սեռերու աստիճանաւորման մը, և անձնական սեռերու ստորակարգութեամբ անանձնական սեռերուն, Brunetière կուտայ, գրականութեան կայունածին մէջ, նոյն նախասիրութիւնը առարկայականութեան, որ իտէալ է նաև քննադատութեան։

Հոս ալ, ինչպէս քիչ առաջ, իր բնականաւորութեամբ, ֆրանսական գասականութեան աւանդութեան մէջն է ան, միզի երեւնալով Boileau-ի մը դիմագծին տակ որ պիտի գլտնար աւելի բաներ, պիտի տեսնէր անւի ջարձրէն և հետեւաբար աւելի հեռուն, բայց պիտի նայէր գրականութեան և արուեստին նոյն տեսակէտով եթէ ոչ նոյն աչքերով։

Ուրիշ սկզբունք մը՝ որ քննադատին կուտայ կարեւորութիւնը կատարելու ըն-

տրութիւն երկերու մէջէն՝ ձեւի կատարելութիւնն է։ Այս անունին տակ կը հասկնայ լեզուն՝ բառամբերը և շարագասութիւն, ոճ, պատկերներ, չափ՝ վերջապէս, երբ հարցը քերթողի մը կը վերաբերի։ Այս ամբողջ մտահոգութիւնները կը կոչէ նաև թեքիկ կամ գրական արհեստ։

Պէտք է լաւ հասկնալ քննադատին շնորհած կարեւորութիւնը՝ ձեւին։ Յարաբերական այդ կարեւորութիւնն է որ կը բխի միայն ձեւին և խորքին համաձայնութենէն, ձեւին պատշաճութենէն՝ խորքին։ Brunetière երբեք յօժար չէ, ինչպէս կարգ մը գեղագէտներ, հռչակելու գրական երկի մը գերընտրութիւնը, երբ խորքը ստորին տեսակէն է, այն պարզ պատճառով որ ձեւով գեղեցիկ է։ «Ոճն առանձին կրնա՞յ նուիրաբարձել երկերու տեւողութիւնը»։ Հարցումն է ասիկա, որուն ժխտական պատասխան մը տուած է Brunetière շատ անգամներ։ Բայց եթէ ձեւը մինակ անկարող է երկերն արժեւորելու, նուազ ճշմարիտ չէ որ հաւասար խորքով երկերու միջև, ան է որ ընտրութիւն կը կատարէ, ան է անզուգականացնող այն երկերը որոնք առաւել կը մերձենան բացայայտ կատարելութեան իտէալին։

Այսպէս, խօսելով Flaubert-ի մասին, Madame Bovary-ին մէջ կը գտնուէ ձեւին նկատմամբ սիրաբորբ հետաքրքրութիւնը, միշտ արթուն, միշտ խուզարկու և արհեստին խորացումը միշտ մղուած, միշտ պեղուած աւելի առաջ։ Մե այլուր, կը հաստատէ, ինչ կը վերաբերի բանաստեղծութեան մասնաւորաբար, թէ կը ստանայ ամէն իր արժէքը միայն ձեւին կատարելութենէն։ Ընդհանուր կերպով ձեւին ճիշդ պաշտօնն է բռնել, կայունացնել, աշարժացնել իրերու անցաւորութիւնը։ Բանաստեղծ մը, արուեստագէտ մը արժանի պիտի չլըլար այդ անուան եթէ չի յաղդէր այդ բանին մէջ։

Յոյց տուած մեր սկզբունքները — որոնց կարեւրի է միացնել երկրորդական ուրիշներ — բնոյթն ունին քննադատին տալու անսխալական չափանիշ զատորոշելու գլուխ գործոցները տաղանդի գործերու խումբէն կամ «կեղծ»ներու գանգուածէն։ Կամ, ուրիշ եզրերով, և շրջելով հարցը, ստեղծողը՝ հանճարի մարդը ստիպ-

ուսժ է ներշնչուելու այս սկզբունքներին, թէ պարտի միայն զանոնք գիտնալ՝ Brunetiere պատասխանած է ժխտական ձեւով։ Արդարեւ ան կը հաստատէ որ զկան մարդիկ, անուրանալի հանճարով, որոնց մեծութիւնը կը կայանայ կարծես, անուամբ մէջ տրտական և իշխան կարողութեան մը ի հնճու քանի մը ուրիշներուն, այսինքն թէ մարդիկ միայն պիտի գտնեն, այդ հանճարներու երկերուն մէջ, արտացոլացումը անոնց տրտական կարողութեան և ոչ թէ ներշնչական կիրարութիւնը այն սկզբունքներու ամբողջութեան զոր ցոյց տուինք։ Մերձենալու է ուրիշն ամէն զուլս գործոցի ուսումնասիրութեան՝ առանց նախահաստատ գեղագիտական կամ այլ պահանջներու, իբրեւ աշխարհ մը նոր որ պիտի կրէր ինքն իր մէջ պատճառն ու օրէնքը իր գոյութեան, վասնզի անգագական է ան. հանճարն անհատական ըլլալով՝ անոր երկն ալ անկրկնելի է ։

Ինչ ալ ըլլայ, հետաքրքիր է հաստատել հանճարին եղականութեան այս ըմբռնումին բերած հետեւանքը քննադատութեան առնչութեամբ։ Եթէ խորհիք որ քննադատութիւնը երբ եւ ինչ կարենայ գտնել և տարազել, ոչ թէ հանճարի մը կազմութեան օրէնքը, այլ անոր յայտնումին, զայն ուղղած կ'ըլլանք գիտութեան ճամբուն մէջ, զայն գիտական դարձնել ուղած կ'ըլլանք։ Այդ է որ պիտի ընեն Taine-ի անգիշող բոլոր հետեւորդները։ Եթէ խորհիք, ընդհակառակը, Brunetiere-ին հետ, թէ հանճարն անհատական է և ուրիշ կողմէն ալ, ճանատի գիտութիւն չկայ, քանի որ գիտութեան սահմանումին իսկ մէջ, ընդհանուրին գաղափարը պարփակ է, քննադատութիւնը, առանց պահանջելու այլեւս տիպոս մը որուն ոչ մէկ իրաւունք ունի, պիտի մնայ զլիսաւորաբար Արտուս մը։ Brunetiere իրաւունք ունի թերեւս նուազ հետաքրքիր չէ նկատել թէ որքան այս խոստովանութիւնը դժմ կ'երթայ մնայուն և մտերիմ ձգտումին Brunetiere-ի քննադատութեան, եթէ խորհիք թէ առարկայականութիւնը՝ որուն հասնել կը ջանայ՝ գիտունի յատկութիւն մըն է, անանձնականութիւնն ալ. եւ հակադրութիւնը կը գառնայ աւելի յայտնի, երբ խորհիք տեղին մասին որ կը բռնէ իր երկին

մէջ սեւերու եղափոխութեան վարդապետութիւնը, ծագումով և էութեամբ գիտական։

Հանճարը, տեսանք, կրնայ յայտնուիլ միակողմանի կերպով, երբ որ կարողութիւններէն մին այնքան գերազանցէ միւս բոլորը տկարացնելով կամ նոյն իսկ անէացնելով անոնց կենսականութիւնը։ Brunetiere կ'ընդունի նման հանճարներու գոյութիւնը, բայց իր նախասիրութիւնները կ'երթան կարգի, լրլրութեան և չափի հանճարներուն, մէկ բառով, ներդաշնակ հանճարներուն։ Դասականութեան իր ըմբռնումը կը կապուի այս նախասիրութեան։

Այս առնչութեամբ, Brunetiere-ի գրիչին տակ կը գտնենք դասականութեան երկու սահմանում։ Առաջինը, որ քննադատէ մը և գեղագէտէ մըն է, հաշուի կ'առնէ երկին բաղկացուցիչ տարրերը և անոնց առնչութիւնը, և արդիւնք է հետեւեալը, առնչութեանց վերլուծումին զոր ունին ստեղծիչ կարողութիւնները իրարու հետ, արուեստագէտին հոգիին մէջ։ Երեսուցան մը՝ դասական է որովհետեւ իր երկին մէջ բոլոր կարողութիւնները կը գտնեն իրենց օրինաւոր գործածութիւնը, — առանց որ երեսակայութիւնը իշխէ միաբնի, առանց որ տրամաբանութիւնը ծանրացնէ երեսակայութեան թոնիքը, առանց որ զգացողութեան անհատական ողջմտութեան իրականութիւնը, առանց որ ողջմտութիւնը պաղեցնէ զգացումին ջերմութիւնը, առանց որ խորքը մերկացուած տեսնուի համոզիչ հեղինակութեան զոր փոխ առնելու է ձեւին հրապուրելն, և վերջապէս առանց որ ձեւը շորթէ շահեկանութիւնը խորքին միայն պատկանելիքը։ Դասականութեան երկրորդ սահմանումը աւելի բացատրութիւն մըն է, և պատմաբանէ մը, ուշագիւր՝ գտնելու արտաքին տարրերը որոնց մրցանքէն կը յառաջանայ այս յաջողութեամբ՝ դասականութիւնը։ Արտաքին այս տարրերը երիւք են։ Որպէսզի երկ մը դասական ըլլայ, պէտք է առաջինն առկա լինելու հասած ըլլայ իր կատարելութեան կէտին, հասունութեան ։ Յետոյ պէտք է որ ան թարգմանէ ինչ որ կայ աւելի մտերիմ ազգային ոգիին մէջ, մաքրուած օտարոտի ամէն ազդեցութենէ ։ Վերջապէս պէտք է որ ան բախտն ունեցած ըլլայ աշխարհ գալու իր սեռին կա-

տարեկութեան միակ և ճշգրիտ վայրկեանին: Այս պայմաններով երկը դասական է:

Կարելի է հարց դնել. փոխանակ ըստ իս որ գրագէտն ապրի իր սեռին կատարելութեան ժամանակ, իրաւունք չէ՞ր ըլլար հաստատել թէ գրագէտն իսկ կը տանի սեռը կատարելութեան: Արտաքինէն մեկնող բացատրութիւնները կը վտանգեն յաճախ իրականութիւնը և առնել կուտան արգիւնքի տեղ, ինչ որ ճշմարտագէտ պատճառմըն է: Աւելին նախընտրելի է դասականութեան առաջին սահմանումը, այն որ մեկնակէտ և հիմ ունի երկն իսկ:

Ինչպէս որ Brunetière զգայապէս կը նախընտրէ ֆրանսական զասակնութիւնը, ոչ միայն քննադատութեան, այլ նաեւ վիպականութեան, այնպէս ալ, համաշխարհային գրականութեան շրջանակին մէջ, իր նախընտրութիւնները կ'երթան, ըստ նոյն սկզբունքներուն, գեղարուեստական արտագրութեանց «լատին հանճարին», չափի և կանոնի բարեկամ, որոշ շրջագիծով և յատուկ գաղափարներով: Նրաք չուրանար կարգ մը գերակայութիւնները հիւսիսի հանճարին՝ Անկլո-Սաքսոն կամ Գերման՝ որ կըրցաւ ըսել աւելի բանի, և երբեմն աւելի խորունկ: Բայց չի կրնար բարիւ լատին հանճարին միակտուր գաղափարաւորութեան զոր Mommsen բռնաձեռած է ապէս՝ «Եռնիւնիքուն և Կերմաններուն տրուած է յագեւնալ լիթթուածներու ցայտաղբիւրներէն կամ Մուսաներու բաժանկէն»: Ձի՛ կրնար, որովհետեւ այդ գաղափարաւորութիւնը կը վկայէ արուեստի ըմբռնում մը որ իրը չէ: Ահա՛ թէ ինչպէս կ'ընէ զովքը լատին հանճարին՝ «տալ ձեռք մը բանի մը որ զայն չուներ, հաստատել ինչ որ ծփուն է, զայն յաւերճացնել որոշ շրջանակի մը գիծերուն մէջ. ահա՛ դառը զոր աշխարհին տուաւ լատին հանճարը... Ան միայն կ'ապահովէ երկերուն տեւողութիւնը և կ'ազատէ այդպէսով մարդոց զգացումներն ու մտածումները ժամանակին տիրապետութենէն»:

Brunetière-ի գեղագիտութեան մեծ գիծերը քաշեցինք և քննեցինք անոր հետեւութիւններէն մէկ քանին իր քննադատութեան տեսակէտէն: Բնականօրէն ներկայացող հարցը — և ասիկա՝ Brunetière-ին յաճախ ուղղուած դիտողութիւն մըն է — հետեւեալն է՝ ինչի՞ կը ծառայեն բոլոր այս

կանոնները և ի՞նչ օգուտ ունին գեղագիտական այս սկզբունքները:

Պատասխանը շատ պարզ է. այս ձեռով Brunetière հասնիլ կը խորհի իր խոսքին՝ քննադատական առարկայականութեան: Յեռած՝ կայուն այս սկզբունքներուն վրայ, չի վտանգուիր հորսուիլ, առնել իր անձնական հակումներն իրրե իրականութիւններ և իր ճաշակին խոտորումներն՝ իրրե նշան երկերու բարձրութեան: Հասնիլ ճշմարիտին... ազնիւ փառասիրութիւն, որուն իրագործման համար, չափազանց չէ նախապատաստուիլ, ինքն իր դէմ, այն ամէն միջոցներով զորս գեղագիտական շափախիլ մը կը ներկայացնէ, իր կայունութեամբն իսկ, իր յարաձգութեամբ, իր ընդարձակութեամբ: Անչափ փառասիրութիւն, եթէ հաւատանք Brunetière-ի քանի մը մրցակիցներուն՝ Jules Lemaître-ի, Anatole France-ի: Յետագային կ'անդրադառնանք այս կէտին:

Այժմ, Brunetière-ի մեթոտին ներկայացուցած վերջին առաւելութիւն մըն ալ նշկատի առնենք: Քանի որ նոյն պահանջներն են որ կը տարազուին ժամանակակից գրականութեան՝ ինչպէս անցեալ դարերու գրականութեան նկատմամբ. քանի որ նոյն մեթոտը կը կիրարկեն նորոյթի վէպին՝ ինչպէս դասական դրամա-գործոցի մը ուսումնասիրութեան, գրական քննադատութիւնը և գրականութեան պատմութիւնը կը ձգտին միաձուլման մինչև կազմելու միեւնոյն ուսումը, և իրր միակ դատարան, որուն վճիռները արժէք ունին տոռնց խտրութեան ժամանակի և վարրի, նոյն օրինակ գիրքը ծառայած ըլլալով անոնց հաստատման:

Անանձնական և առարկայական, ճշմարտութեան արտայայտութիւն, ահա՛ իտեալը Brunetière-ին. քննադատին արժանապատուութիւնը պիտի աւելնայ կատարուած բոլոր ճիգերով հասնելու համար այդ ազնիւ իտեալին:

ԱՄՓՈՓՈՑ

ՊԱՐԳԵՒ ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

(Նարոնցակիլ՝ 4)